

УДК 364:351

Г. Лопушняк

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

Проаналізовано основні методи дослідження державної соціальної політики, виділено основні моделі, інструменти та принципи формування й реалізації зазначеної політики, окреслено закономірності суспільного розвитку України та їх вплив на економічний розвиток, а також визначено чинники, що впливають на зміст державної соціальної політики України.

Ключові слова: державна соціальна політика, принципи, закономірності, моделі, методи, чинники, інструменти державної соціальної політики.

Забезпечення наукових підходів під час формування і реалізації державної соціальної політики вимагає чіткого обґрунтування її методологічних засад. Адже побудова цього процесу на засадах єдиних методологічних правил сприяє створенню стійкої системи державного планування та управління, формуванню чіткої вертикалі прийняття рішень із необхідними зворотними та горизонтальними зв'язками, з чітким визначенням обов'язків, повноважень, ступеня залучення та відповідальності кожного з учасників політичного процесу.

Недостатня розробленість і відповідно нерозуміння методологічних аспектів державної соціальної політики призводить до неефективності прийнятих управлінських рішень, що на практиці відображається у зростанні безробіття, перетворення цілих регіонів на депресивні зони, погіршення рівня життя окремих верств населення країни.

Дослідженню різних аспектів соціальної політики присвячено низку наукових праць таких відомих вчених, як: О. Бендасюк, І. Калачова, Е. Лібанова, О. Макарова, О. Новікова, О. Осауленко, У. Садова, А. Халецька та інші. Однак це не знижує актуальності, оскільки значні зміни в житті суспільства призводять до змін насамперед у системі цінностей як молоді, так і генерації старшого покоління. А це своєю чергою змінює і завдання соціальної політики України.

Метою статті є дослідження теоретико-методологічних засад державної соціальної політики, виділення їх основних аспектів та формування пропозицій щодо удосконалення окремих із них.

Проблеми методології державної соціальної політики є предметом наукових досліджень за різними напрямками. Зокрема, філософія і політологія вивчає соціальну політику “...з позицій законів і закономірностей здобуття, утримання та використання влади, актуалізації цих процесів у контексті функціонування й розвитку соціальної сфери, вияву статусних відносин суб'єктів політики” [1]. В економічних науках увага здебільшого акцентується на методологічному і методичному забезпеченні аналізу соціальних процесів та оцінці впливу на соціальний і економічний розвиток держави. Формується інструментарій здійснення прогнозу соціальних показників із метою виявлення загроз національній безпеці держави. Також, враховуючи надбання теорії інституціоналізму, економічні дослідження поширюються і на виявлення певних закономірностей становлення й трансформації суспільних відносин та зміни поведінки індивідуума-

власника й індивідуума-найманця, їх ролі в оновленні змісту існуючих та становленні нових інститутів соціальної політики. Для правової типологічної форми людських взаємодій, використовуючи наукові здобутки правових наук, окреслюється поле досліджень у сфері законодавства, яке б збалансовувало інтереси соціальної держави та її громадян. “Соціальні науки дають методологічну основу для більш глибокого дослідження певних економічних проблем. Прикладом є дослідження різноманітних процесів, які зумовлюють специфіку формування господарського менталітету суспільства” [2].

Вибираючи методи дослідження, ми опирались на те, що під науковими методами розуміється “... внутрішня закономірність руху, людського мислення як суб’єктивного відображення об’єктивного світу” [3] і на те, що немає універсального методу дослідження. Практично у всіх наукових дослідженнях, як і у нашому, найбільш широко використовується такий метод, як аналіз. Але доцільно зауважити, що “...аналіз неможливий без використання, інтеграції в його процес інших емпіричних і теоретичних методів пізнання” [4], серед яких порівняння, спостереження, абстрагування, індукції та дедукції, узагальнення, моделювання, класифікації, систематизації тощо.

Відсутність єдиних підходів до трактувань соціальних понять та специфіка соціальних процесів вимагає більш детальнішого їх пояснення на основі дослідження існуючих теорій та практики провадження соціальної політики. Внаслідок цього, доцільним, на нашу думку, буде застосування системного підходу та принципу історичності до аналізу як теоретико-методологічних, так і практичних проблем формування і реалізації усіх видів такої політики. Особливого значення набуває визначення закономірностей суспільного розвитку.

Поняття закономірності (або багато в чому тотожного їй закону) близьке до поняття сутності – це сукупність глибинних зв’язків процесів, які визначають найважливіші риси і тенденції розвитку об’єктів. Пізнання закону припускає перехід від явища до сутності й завжди відбувається через абстрактне мислення, тобто відволікання від багатьох несуттєвих ознак явищ [5]. Тому при дослідженні соціальних закономірностей, необхідно враховувати характер тенденцій, яких набувають закони суспільного розвитку через вплив на них безлічі факторів.

До загальних (універсальних) законів як основних закономірностей світу Г. Щокін відносить: закон тотожності різнорівневих структур; закон єдності і різноманітності світу; закон єдності і боротьби протилежностей; закон циклічності і соціальних процесів та закон організації соціального життя на основі базових цінностей.

Закон тотожності різнорівневих структур полягає у тому, що “психологічна, соціологічна і космологічна структура подібні й підпорядковуються загальним для них закономірностям розвитку” [6]. Г. Щокін стверджує, що “...існує взаємозв’язок між психологічною структурою індивіда (яка містить розумову, вольову, емоційну сфери, типи темпераменту, свідомість – несвідоме, маскулітність (чоловіче), фемінність (жіноче), інтроверсію – екстраверсію) і соціологічною структурою соціуму з його основними сферами (духовною, політичною, виробничою) і станами (пізнавальним, політичним, виробничим і обслуговуючим), а також космологічною структурою світобудови, де існують Хаос і Космос, триєдина утворююча енергія і першоелементи, що припускає і загальні закономірності розвитку структур” [7]. Цей закон відіграє вагомий роль у глобалізованому світі, оскільки залежно від того, яка психологічна сфера переважає у

відповідного народу і вибудовуються відповідні суспільні відносини, на основі яких розвиваються галузі національного господарства тої чи іншої країни.

Зазначимо, що сукупність національних господарств, а також їх економічних взаємовідносин складають світове господарство, як і країни є складовими сучасного світу, що базується на єдності, зумовленій культурними, політичними та економічними умовами загальнопланетарного соціального розвитку. Водночас, маючи різні релігії, культури, народи, держави, цивілізації тощо, соціальні системи є самокерованими, оскільки об'єктивні закони виявляються лише в людській діяльності. До таких законів належать і економічні закони, для розвитку яких держава може створювати певні передумови через удосконалення права власності, господарського механізму та за допомогою державного регулювання. Усе це свідчить про те, що у глобальному масштабі неможливо уніфікувати світовий розвиток за стандартами однієї соціальної системи. Саме про це і йдеться у законі єдності та різноманіття світу – “принципово неможливе встановлення світового панування на тривалий час якоїсь однієї великої держави, групи держав або однієї цивілізації” [8]. Підтверджує це і світова практика.

Закон єдності і боротьби протилежностей вказує на джерело руху, джерело розвитку предметів, процесів і явищ. Згідно з ним, найважливішою умовою, що породжує розвиток, є діалектична суперечність. Зазначимо, що історично розвиток суспільства побудований саме на суперечності й одночасній єдності інтересів держави (влади) і громадян. У своїй праці “Государь” (перекл. рос. – Г. Л.) Н. Макіавеллі (1513 р.) обґрунтовує сутність політики як зміцнення влади правителя. Такий підхід залишається концептуально незмінним і на сьогодні, в умовах постійної демократизації системи державної влади. Будь-яка політична сила, отримавши владу, намагається використати адміністративний ресурс, існуюче законодавство (шляхом його “удосконалення під себе”) для посилення свого впливу на суспільство. Наслідками такого управління, як правило, є зміни у системі ціннісних орієнтацій, у різних сферах життєдіяльності суспільства, у соціальних інститутах і соціальній стратифікації, тобто деформація соціальної структури загалом. Напруга, що виникає за цього, порушує соціальний порядок і може призвести до кризового стану суспільства. Запобігти такому розвитку подій може взаємодія держави і громадянського суспільства шляхом узгодження інтересів правлячої еліти та громадян за допомогою такого інструменту соціальної політики, як соціальний діалог. З огляду на вищесказане, детальнішого аналізу потребує система державних гарантій забезпечення соціальних прав громадян, ефективне функціонування якої запобігатиме виникненню соціальних конфліктів та загроз національній безпеці держави, а також сприятиме розвитку кожної людини як особистості. Доцільним для проведення такого аналізу буде використання методу аналогії та порівняння, а також методів економіко-математичного моделювання.

Доцільно зауважити, що найвищими регуляторами людської діяльності є базові цінності, які для людини є “...об'єктами її інтересів, а для її свідомості – виконують роль орієнтирів у предметній і соціальній дійсності, позначають різне ставлення людини до навколишніх предметів та соціальних явищ” [9]. Загальновідомо, що системі цінностей та ціннісних орієнтацій властиві динамічність, рухливість, мінливість розвитку, що ґрунтується на взаємодії двох суперечливих тенденцій: тенденції до збереження та тенденції до зміни системи. Водночас, найвищою і незмінною цінністю людини є її життя, оскільки без нього втрачають сенс всі інші цінності.

Система цінностей залежить від національних властивостей народу, до якого належить людина і серед якого вона проживає, державного устрою, релігії й моралі, від рівня розвитку культури, світогляду тощо. Так, наприклад, для українця, на відміну від багатьох інших націй, вагоме місце займає сім'я. Це підтверджують і дані соціологічного опитування, проведені соціологічною службою Українського центру економічних і політичних досліджень імені О. Разумкова 19 – 25 червня 2008 р. (рис. 1).

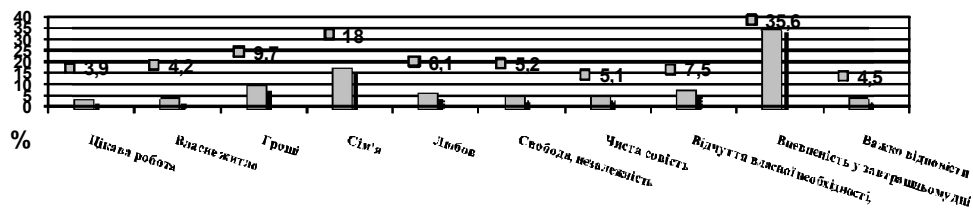

Рис. 1. Результати соціологічного опитування в Україні
“Що потрібно людині для щастя насамперед” [10]

До базових цінностей людини зараховують свободу, добробут, безпеку та самореалізацію. Важко з цим не погодитись, оскільки саме впевненість у завтрашньому дні, відчуття власної необхідності та цікава робота, які на перше місце поставили в сукупності 47% опитаних (рис. 1), гарантують безпеку та самореалізацію людини. Водночас свобода і незалежність потрібна передусім, для щастя лише 5,2% опитаних.

Обираючи шляхи забезпечення добробуту, людина користується персональною свободою і вільним вибором законного способу формування власних доходів. Беручи участь у суспільному житті, вкладаючи свою працю здібності і талант, людина отримує можливість жити і виховувати дітей у гідних умовах без тривоги за майбутнє. За цього держава та суспільство має піклуватися про тих, хто потребує допомоги і не може самостійно забезпечити собі гідний рівень життя.

Отже, кожна країна має створити ефективну систему соціального захисту населення, яка б здатна була забезпечити виконання окресленого завдання.

В Україні досить тривалий час основною метою соціального захисту населення є допомога його значній частині вижити в умовах проведення постійних реформ у всіх сферах національного господарства, що свідчить про соціально-захисну орієнтацію державної соціальної політики.

На відміну від України, у розвинених країнах світу вкладення у соціальний захист ототожнюються не тільки із наданням різного роду соціальних трансфертів. Так, наприклад у США основні зусилля спрямовані на підтримку економічної системи вільного підприємництва, у якій кожен, хто бажає працювати, може знайти собі роботу, здатну забезпечити гідний рівень життя. Таким чином держава старается захистити своїх громадян від можливості опинитися без заробітку, а для тих, хто не може працювати, системою соціального захисту США передбачено відповідні соціальні виплати, при умові відсутності інших доходів. У Японії, реформуючи систему соціального захисту, велика увага була приділена особам похилого віку. Проблему збільшення кількості людей такого віку частково було вирішено шляхом стабілізації найму для таких осіб. Тобто, держава більша почала вкладати кошти у створення додаткових робочих місць для людей похилого віку, а при необхідності і для їх перекваліфікації. Результатом таких дій стало отримання

додаткового доходу зазначеною категорією населення, а також можливість їх перебування у системі звичних для них соціальних зв'язків.

Вважаємо, що на основі всебічного аналізу як соціальних, так і економічних процесів в Україні, порівняльного аналізу вітчизняного і зарубіжного досвіду управління цими процесами, вивчення можливості застосування останнього в Україні з врахуванням національних особливостей та оцінки реальних можливостей Української держави можуть бути запропоновані конкретні рішення актуальних проблем. Водночас, необхідно зважати на те, що до оцінки одних і тих же фактів і явищ, результатів аналізу соціальної ситуації можуть бути різні підходи. Так, наприклад, існує твердження, що неповна зайнятість у суспільному виробництві є запозиченням українськими підприємцями закордонного досвіду, зокрема Японії, політики гнучкого ринку праці. Мета такої політики – заощадження робочої сили [11].

При розходженні думок аналітиків та експертів щодо вирішення складних соціальних питань при прийнятті рішень застосовується метод вибору альтернатив. Цікавим прикладом у цьому випадку може слугувати розроблена Н. Лебединською модель визначення можливих варіантів впливу структурних перетворень на чисельність і склад робочих місць та зайнятих на підприємстві. Запропоновані автором варіанти модернізації робочих місць дозволяють не тільки зберегти, але й збільшити чисельність кваліфікованих робітників [12].

За останні роки в Україні значно посилилась увага до проблем соціального спрямування. Більшість науковців та практиків схиляються до того, що вкладення коштів у соціальну сферу необхідно здійснювати, виходячи з позицій інвестиційного підходу, що безумовно призведе до економічного зростання у майбутньому.

Забезпечення цього процесу вимагає дотримання і основних економічних законів, до системи яких належать: загальні економічні закони, тобто закони, властиві всім суспільним способам виробництва (закон відповідності виробничих відносин рівню й напрямку розвитку продуктивних сил, закон зростання продуктивності праці, закон економії часу тощо), закони, що діють у декількох суспільно-економічних формаціях (закон вартості, закон попиту і пропозиції тощо), специфічні економічні закони, тобто закони, що діють лише в межах одного суспільного способу виробництва та закони, що діють лише на одній із стадій (висхідній або низхідній) суспільного способу виробництва (закон породження монополії концентрацією виробництва, який діє на вищій стадії розвитку капіталізму).

Необхідно зазначити, що кожна теорія вміщує у себе ряд принципів, які й утворюють методологічну основу наукового дослідження. Принципами державної соціальної політики пропонуємо називати такі основні засади, ідеї та положення, які є орієнтирами й вимогами реалізації зазначеної політики і відображають сутність соціальної держави. Враховуючи вагоме значення принципів у процесі формування й реалізації зазначеної політики, їх поділено нами на загальні та специфічні. До загальних віднесено ті, що є властивими для усіх видів державної соціальної політики, а саме принципи: соціальної справедливості, публічності і прозорості, відкритості, участі, відповідальності, ефективності, відповідності (узгодженості), самозабезпечення та самозахисту, солідарності, співучасті, рівності можливостей, рівноправності, субсидіарності, об'єктивності, соціального партнерства, гармонійності розвитку людини, стабільності та безперервності, трипартизму, взаємозв'язку, зіставності та порівнянності, історичності, гнучкості, пріоритетності, своєчасності. Окрім зазначених, до загальних запропоновано

зараховувати і принципи: верховенства права, демократизму, директивності, детермінізму, єдності теорії і практики, наукової обґрунтованості та бюджетного контролю. Специфічні принципи підкреслюють особливі ознаки певного виду державної соціальної політики (політики розподілу і перерозподілу суспільного продукту, державної політики зайнятості та охорони праці, державної політики у соціальній сфері, державної демографічної політики, державної соціологічної політики, державної політики у сфері соціального захисту населення та державної політики гармонізації соціально-економічних інтересів) або її підвиду (наприклад, державної молодіжної політики, державної сімейної політики, державної політики у сфері освіти тощо).

Одним із важливих аспектів методології соціальної політики є виділення теоретичного конструкту її моделей, тобто загальної схеми опису сукупності найважливіших елементів, що дає змогу порівнювати соціальну політику в різних країнах. Як зазначає Т. Семигіна, «існуючі класифікації моделей соціальної політики – Р. Тітмуса (1974 р.), Г. Еспінг-Андерсена (1980 р.), Р. Мішри (1981 р.), В. Джорджа та Р. Уїлдінга (1985 р.), Ф. Уїльямс (1989 р.), У. Лоренца (1991 р.) та інших. – ґрунтуються переважно на врахуванні ідеологічних та ціннісних засад, властивих системам соціального захисту конкретних країн. ... У сучасній політичній науці моделі соціальної політики економічно розвинутих країн доцільно поділяти на: ліберальні (англо-саксонські, модель Беверіджа, залишкові), у яких забезпечення нужденних здійснюється на основі залишкового принципу із фінансуванням за рахунок державних зборів і податків; корпоративістські (консервативні, модель Бісмарка, французько-німецькі), що ґрунтуються на обов'язковому соціальному страхуванні, і соціал-демократичні (перерозподільчі, шведська), де перерозподіл доходів здійснюється завдяки високому рівню оподаткування» [13].

Якщо аналізувати загалом напрями функціонування й розвитку соціальної політики, то у світовій практиці існують два найвпливовіші – ліберальний і соціально-демократичний (патерналістський).

За висновками О. Новікової, соціальну політику України не можна віднести ні до ліберального, ні до соціально-демократичного підходу її регулювання, а швидше до так званого пом'якшеного варіанта соціальної політики лібералізму, яким є модель державної політики соціального забезпечення. Суть її полягає в наданні мінімального рівня соціальних гарантій з боку держави. Мінімальні кошти для існування повинні співвідноситися з мінімальними потребами, а їх рівень має зростати пропорційно підвищенню загального життєвого стандарту. Механізм забезпечення цієї політики ґрунтується на поєднанні заходів соціального страхування й державної підтримки [14].

Важливо зазначити й те, що для України життєвою потребою є створення принципово нової системи соціального захисту населення, зорієнтованої, передусім, на створення можливостей для кожного громадянина і людини реалізувати свої конституційні соціальні права. Тому значне місце в дослідженнях соціальної політики займає вивчення закономірностей втілення в життя концепції захисту людських прав, удосконалення організації та інституційне оформлення механізмів реалізації населенню державних соціальних гарантій.

Державна соціальна політика тісно пов'язана з функціонуванням та розвитком держави. З одного боку, держава є організатором і координатором взаємовідносин у суспільстві, а з іншого – активним їх учасником. Зважаючи на це, суттєвою передумовою оптимізації моделі державної соціальної політики є всебічне врахування чинників, які

впливають на зміст такої політики. До них належать демографічні, культурні, політичні, економічні тощо.

Найбільший вплив на соціальну політику мають, звичайно, економічні чинники, оскільки соціальна та економічна політика тісно взаємопов'язані.

Економічна політика визначає можливості соціальної, а соціальна, якщо вона ефективна, стимулює економічну. Окрім того, масштаби та напрями соціальної політики повинні бути такими, які не спустошують економіку, а в раціональному варіанті не стримують її розвитку [15].

Так, наприклад, масштабні соціальні виплати в межах одного бюджетного періоду призводять до різкого зменшення, а в окремих випадках до повної відсутності видатків розвитку, а це своєю чергою обмежує можливості для збалансованої реалізації поточних і довгострокових цілей макроекономічної стабілізації, структурних реформ, реального переходу до інвестиційно-інноваційного типу економічного зростання.

До економічних чинників впливу на соціальну політику, на нашу думку, належить: загальний рівень економічного зростання (коливання цього показника, наприклад від –20% до нульового рівня, характеризує стан економіки від глибокої кризи до стабільності. Якщо ж цей показник сягає, наприклад, +10%, у країні спостерігається динамічне зростання економіки), розмір валового внутрішнього продукту на душу населення, за яким оцінюють можливість підвищення рівня добробуту суспільства загалом, доходи та видатки бюджету держави, обсяг державного боргу, темпи зміни обсягу виробництва, рівень інфляції, офіційні межі бідності та малозабезпеченості, заробітну плату (чи дохід), співвідношення розміру середньої заробітної плати і споживчого кошика тощо.

Особливе місце у цьому переліку займає заробітна плата, іншими словами – вартість робочої сили, найперше в соціальній сфері. Зокрема, В. Горбулін та А. Качинський зазначають, що в соціальній сфері занижена (у декілька разів) вартість одного з виробничих ресурсів – робочої сили. Як наслідок – низька платоспроможність населення, відсутність стимулів зростання його кваліфікованого потенціалу, нагромадження капіталу, сповільнення технічного прогресу. Глибока диференціація доходів населення унеможливило утвердження вагомого прошарку середнього класу, критичної межі досягли бідність та безробіття, насамперед приховане. З огляду на це, накопичується достатньо критична маса конфліктогенності суспільства, його поляризації, яка за несприятливих умов може стати детонатором соціальних потрясінь, економічної дестабілізації тощо [16].

Враховуючи нестабільність політичної ситуації в Україні, політичні чинники впливають на державну соціальну політику не менш вагово, ніж економічні. До них належать: форма державного правління; політичний режим; сила та активність парламентської опозиції; політична культура. Особливо цей вплив посилюється перед черговими виборами, оскільки представники будь-яких політичних сил і уподобань з опозиції мріють помінятися місцями з тими, хто представляє владу, критикуючи їх зазвичай за проведення неефективної економічної та соціальної політики. Представники владних політичних сил хочуть якнайдовше займати ключові посади в державі і, відповідно, намагаються якомога більше сподобатися виборцю, давши обіцянку збільшити соціальні виплати, а часто необґрунтовано їх збільшивши. Партійні програми завжди містять характеристику тієї соціальної політики, яку партії мають намір здійснювати, здобувши владу. Однак здобувши її, не завжди втілюють задекларовані у програмах соціальні заходи.

Серед основних демографічних чинників доцільно виокремити: народжуваність, тривалість життя, старіння населення та міграційні процеси. Наприклад, зниження народжуваності і підвищення тривалості життя збільшить частку людей похилого віку, тобто осіб, які найбільше потребують соціальної підтримки. Відповідно, скорочуватиметься частка економічно активного населення, яке, сплачуючи податки і внески, фактично фінансує соціальну систему. Зрозуміло, що європейські моделі соціальної політики, передусім така їх складова, як пенсійні системи, були розраховані на обслуговування значно меншої кількості населення, тому вони потребують докорінної трансформації. В іншому разі весь тягар дефіциту пенсійного фонду покладається на бюджет.

Досить вагомим чинником впливу на соціальну політику є міграційні процеси, адже найбільшою їх проблемою є те, що в Україні переважає трудова міграція, тобто з країни виїжджає переважно економічно активне населення, що своєю чергою зменшує надходження від податків і внесків, які могли б сплатити ці іммігранти.

Культурні чинники також суттєво впливають на соціальну політику держави. У суспільствах із виразною ієрархічною структурою може бути складно протистояти рішенням високих урядовців.

Вважаємо, що не можна применшувати роль будь-якого із чинників, оскільки всі вони певною мірою можуть становити серйозну загрозу для довготривалої стабільності соціальної політики держави. Тому надважливим завданням для всіх суб'єктів державної соціальної політики є якомога повніше врахувати всі чинники впливу, найперше негативні, що допоможе уникнути проблем у реалізації державної соціальної політики.

Особливе місце в дослідженні державної соціальної політики займає вибір пріоритетів, цілей, інструментів їх досягнення, а також визначення ефективності сфер державної соціальної політики, соціальних програм і звичайно політики загалом. Проблема вибору інструментів державної соціальної політики та критеріїв, які визначатимуть цей вибір, є власне і предметом аналізу цієї політики.

Вважаємо, що вибір інструментів політики пов'язаний із політичними, економічними, етичними та технічними аспектами. Так, до основних критеріїв більшість перелічених вище вчених відносять: дієвість, технічну ефективність або технічну раціональність; економічну ефективність або економічну раціональність, політичну раціональність або політичну здійсненність; адміністративну раціональність або адміністративну здійсненність та справедливість.

Одним із основних інструментів реалізації державної соціальної політики вважаємо бюджетні соціальні програми. На нашу думку, вони дають змогу ефективніше витратити бюджетні кошти і можливість оперативніше реагувати на проблеми, що виникають. Зауважимо, що цей інструмент реалізації державної соціальної політики на практиці використовується не повною мірою через відсутність належного контролю та встановлення конкретної міри відповідальності за неефективне його використання.

Дуже поширеними є такі інструменти, як соціальні пільги, які використовуються і в оподаткуванні, і в наданні певних привілеїв окремим категоріям населення, і при розрахунку за житлово-комунальні послуги тощо. Вважаємо, що саме цей інструмент є найбільш суперечливим, оскільки на сьогодні у більшості випадків при їх використанні відсутня адресність надання.

Тому такими пільгами можуть скористатися і користується певна кількість людей, які не мають достатніх підстав для їх надання.

Окрім зазначених інструментів потрібно виділити і такі, як податки та відповідні внески (зокрема, єдиний соціальний внесок), певні санкції та стимули, соціальну рекламу, різного виду допомоги, доступні кредити, соціальні гарантії, соціальні стандарти, соціальне замовлення та інші. Для їх ефективного використання, і відповідно для аналізу провадження державної соціальної політики загалом необхідно проводити постійний моніторинг не тільки соціальних процесів, але й причин, які призвели до виникнення певних соціальних проблем. Це дасть змогу раціонально використовувати наявні ресурси і отримувати максимальну віддачу.

Для цього процесу доцільно використовувати загальновідомий і доволі поширений метод оцінювання, за допомогою якого здійснюють "...систематичну оцінку операцій, пов'язаних з формуванням або реалізацією напрямів соціальної політики у порівнянні з комплексом явних чи неявних стандартів, з метою її удосконалення" [17].

На практиці використовується два основних підходи щодо оцінювання державної соціальної політики: кількісний і якісний. Перший спрямований на аналіз причинної обґрунтованості явищ і процесів, а другий – на їх опис і отримання трактувань учасників на різних етапах розробки і реалізації заходів державної соціальної політики.

Зазначимо, що важливими методами оцінювання державної соціальної політики є спостереження та інтерв'ювання учасників, які дозволяють отримати відповіді на питання відносно реальності та доцільності запропонованих управлінських рішень.

До основної риси оцінювання В. Дан відносить те, що його результатом є твердження оціночного спрямування. Вчений виділяє декілька рис, які відрізняють цей метод від інших політико-аналітичних методів. До них вчений зараховує [18]: зосередженість на цінностях; взаємозалежність між фактом і цінністю; орієнтація на минуле й сучасність та дуалізм цінностей.

Окрім того, автор виокремлює три підходи до оцінювання державної політики: псевдооцінювання (графічне відображення, табличне відображення, індексация, аналіз контрольних рядів), формальне оцінювання (відображення завдань, прояснення цінностей, критика цінностей, відображення обмежень, аналіз перехресних впливів, дисконтування) та оцінювання з позицій теорії рішень (мозковий штурм, аналіз аргументації, прогнозування політики на основі методу Делі, аналіз обслідування користувачів). Ми не зовсім поділяємо зазначений поділ, оскільки багато методів, які є надзвичайно важливими в процесі оцінювання, не враховано. Так, наприклад досить вагомим є метод експертних оцінок та ціла низка аналітичних методів (методи економіко-статистичного, індексного, факторного та порівняльного аналізу тощо).

Трансформаційні процеси, які відбуваються у кожному суспільстві посилюють увагу до методів математичного (комп'ютерного) моделювання, як і можливість досліджувати соціальну сферу як складну систему, частини якої можуть бути описані різними математичними методами.

Найбільш поширеними є метод кореляції та метод факторного аналізу. Так, наприклад, при розробці методики вимірювання людського розвитку регіонів України ці методи використовуються для відбору показників, на основі яких визначається індикатор розвитку кожного з дев'яти основних аспектів людського розвитку, а також їх ваг. Метод кореляції може бути використаний для визначення ступеня впливу рівня безробіття на ВВП України з метою підтвердження чи спростування дії закону Оукена та при розробці алгоритму моделі визначення ефективності державної соціальної політики.

Таким чином, до основних теоретико-методологічних аспектів державної соціальної політики зараховуємо: розробку принципів цієї політики, які запропоновано нами поділити на загальні і специфічні; вибір підходів та методів дослідження, серед яких виділено методи аналізу, порівняння, спостереження, абстрагування, індукції та дедукції, узагальнення, моделювання, класифікації, систематизації та інші; виявлення закономірностей суспільного розвитку та оцінка їх впливу на економічний розвиток; аналіз моделей соціальної політики, а також виокремлення її інструментів та врахування чинників впливу на неї.

Запропоновано до інструментів державної соціальної політики зараховувати соціальні програми, податки та відповідні внески (зокрема, єдиний соціальний внесок), певні санкції та стимули, соціальну рекламу, різного виду допомоги, доступні кредити, соціальні гарантії, соціальні стандарти, соціальне замовлення тощо.

Серед чинників, що впливають на формування й реалізацію державної соціальної політики, потрібно обов'язково враховувати економічні, політичні, демографічні та культурні.

Література

1. Шиманський О. О. Теоретико-методологічні основи регіональної соціальної політики / О. О. Шиманський // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону [Текст] : наук. зб. — Вип. 6. — Т. 2 / за ред. І. Г. Ткачук. — Івано-Франківськ : [б. в.], 2010. — С. 194—198.
2. Галушка З. І. Соціалізація трансформаційної економіки: особливості, проблеми, пріоритети [Текст] : монографія / З. І. Галушка. — Чернівці : Чернівецький національний університет, 2009. — 408 с.
3. Головатий М. Ф. Соціальна політика і соціальна робота [Текст] : термінол.-понят. слов. / М. Ф. Головатий, М. Б. Панасюк. — К. : МАУП, 2005. — 560 с.
4. Біттер О. А. Персонал сільськогосподарських підприємств: формування і використання [Текст] : монографія / Біттер О. А., Малецька О. І., Лопушняк Г. С. [та ін.]. — Львів : СПОЛОМ, 2011. — 191 с.
5. Философский словарь [Текст] / под ред. И. Т. Фролова. — 4-е изд. — М. : Политиздат, 1980. — 444 с.
6. Щокін Г. В. Закони соціального розвитку і управління [Текст] / Георгій Щокін. — К. : МАУП, 2006. — 192 с.
7. Там само. — 192 с.
8. Волков Ю. Г. Человек [Текст] : энциклоп. слов. / Волков Ю. Г., Поликарпов В. С. — М. : Гардарики, 1999. — 520 с.
9. Философский словарь... — 444 с.
10. Що потрібно для щастя в першу чергу [Електронний ресурс] : соціол. опит. (2011 р.) / Центр Разумкова. — Режим доступу : http://www.uceps.org/ukr/poll.php?poll_id=356.
11. Приймак В. І. Формування системи соціального партнерства в умовах становлення ринку праці в Україні / В. І. Приймак // Соціальні пріоритети ринку праці в умовах структурної модернізації економіки [Текст] : наук. доп. міжнар. наук.-практ. конф. : у 2 т. Т. 1 (19–20 вересня 2000 р., м. Київ). — К. : [б. в.], 2000. — С. 161—167.
12. Лебединська Н. В. Методологія дослідження соціальних зрушень на ринку праці під впливом економічних перетворень / Н. В. Лебединська // Соціальні пріоритети

ринку праці в умовах структурної модернізації економіки [Текст] : міжнар. наук.-практ. конф. : у 2 т. Т. 1 (19–20 вересня 2000 р., м. Київ). — К. : [б. в.], 2000. — С. 161—167.

13. Семигіна Т. В. Моделі соціальної політики економічно розвинутих країн: історія та сучасний розвиток [Текст] : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. к. політ. н. : спец. 23.00.01 — “Теорія та історія політичної науки” / Семигіна Тетяна Валеріївна. — К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2007. — 22 с.

14. Новікова О. Концепція соціальної політики України: проблеми і шляхи вирішення / О. Новікова // Соціальна праця і соціальна робота [Текст]. — 1998. — № 1/2. — С. 5, 6.

15. Кронос О. І. Механізми реалізації державної політики у сфері соціально-трудових відносин: галузевий аспект [Текст] : дис. ... д-ра наук держ. управління : 25.00.02 / Кронос Олександр Іванович. — Донецьк : Донецький державний університет управління, 2009. — 391 с.

16. Горбулін В. П. Засади національної безпеки України [Текст] : підручник / В. П. Горбулін, А. Б. Качинський. — К. : Інтертехнологія, 2009. — 272 с.

17. Вайс К. Г. Оцінювання. Методи дослідження програм та політики [Текст] / К. Г. Вайс ; пер. з англ. ; наук. ред. перекладу О. Кілієвич. — К. : Основи, 2000. — 671 с.

18. Данн В. Н. Державна політика: вступ до аналізу [Текст] / В. Н. Данн. — Одеса : АО Бахва, 2005. — 504 с.

Н. Lopushniak

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF STATE SOCIAL POLICY

The basic methods of state social policy are studied, the basic models, the tools and principles of formation and implementation of this policy are defined, the regularity of social development of Ukraine and its impact on economic development are outlined and the factors that affect the content of government social policy of Ukraine are determined.

Key words: state social policy, principles, patterns, models, methods, factors, tools of social policy.